

STANDAARD- AFRIKAANS

Deur

Professor A. J. Coetzee

Intreerede by die aanvaarding van die
R. K. Fraay-leerstoel in Afrikaanse Taal-
en Volkskunde aan die Universiteit
van die Witwatersrand, 18 Maart 1948

STANDAARD-AFRIKAANS

DEUR

PROFESSOR A.J. COETZEE

I.

Van Spreektaal tot Algemene Kultuurtaal

Dit gebeur maar een keer in die geskiedenis van elke kultuurtaal dat die gebruikers daarvan die wonderbaarlike groei werklik meemaak wat plaasvind as die gewone omgangstaal of spreektaal uitstyg tot algemene kultuurtaal van die betrokke taalgebied. Die taalgebruikers wat in daardie tydperk leef, is bevoorreg bokant hulle taalgenote uit ander tydperke. Uit ander tydperke kan mens ook wel vorming, verandering, wisseling in die taal waarneem, maar in die oorgangstyd tot algemene kultuurtaal is seker van die belangwekkendste verskynsels waar te neem, verskynsels wat latere taalgenote slegs moeisam uit die verstarde letterbeeld van vermomte argiefstukke kan agterhaal.

Die meeste van ons wat in die eerste dekade van die huidige eeu gebore is, het die ontwikkeling van Afrikaans tot algemene kultuurtaal meegemaak. Baie van ons het nooit onderrig ontvang in Afrikaans nie. Sommiges het ons skoolonderrig ontvang in Nederlands, ander in Engels. Self behoort ek tot die eerste geslag Afrikaanssprekendes wat in die laagste skoolklas met Afrikaans as voertaal begin het, terwyl kinders wat slegs 'n jaar ouer was Nederlands of Engels as voertaal geken het.

Die betreklike jonkheid van ons taal as algemene kultuurtaal in ons land bring mee dat daar nog allerlei verwyte teen Afrikaans gemaak word. Een van die verwyte wil ek graag by hierdie geleentheid onder die aandag bring. Ons hoor dit die eerste keer net na die verheffing van Afrikaans tot ampstaal in 1925, en wel in 'n artikel in een van ons Johannesburgse dagblaie. Onder die opskrif: „High and Low. Have we enough official Languages?” staan o.a. die volgende sinsnede: „We have High Dutch as a language and also low or South African Dutch — i.e. Afrikaans spoken by the people and *the high Afrikaans which professors and teachers are now inventing and perfecting*” (ek kurs., Star 16 Maart 1925; vgl. Coetzee: Opkoms van die Afrikaanse Kultuurgedagte aan

die Rand 1886-1936, bls. 267). Veral die gekursiveerde gedeelte van die aanhaling is vir ons van die grootste belang.

As mens so'n stelling probeer benader, beland jy al dadelik in 'n welsand van vraagstukke. Jy moet jou probeer rekenskap gee van die begrip *algemeen beskaafde omgangstaal*, van die wedersydse verhouding van die gesproke en die geskrewe vorm daarvan, van hoe dit ontstaan en bestaan, wie dit praat, die woorde-skat en sinsbou en die uitspraak daarvan. En boweal moet mens jou afvra waar die algemeen beskaafde omgangstaal sy gesag van algemeenheid en van beskaafdheid vandaan haal.

Enkele van die grondliggende beginsels wil ek bespreek t.o.v. die ontwikkeling van Afrikaans.

II.

Hoe Ontstaan en Bestaan 'n Algemene Omgangstaal

Alvorens 'n algemene omgangstaal kan ontstaan, moet daar 'n behoefte gevoel word om tot 'n wyer kring te spreek as die onmiddellike omgewing. So'n behoefte ontstaan, volgens Paul (Principles of Language, bls. 495), waar die tale van afgeleë gebiede so sterk van mekaar gaan verskil dat die sprekers in hulle omgang by handel, wetenskap, letterkunde en staatsbestuur mekaar nie kan begryp nie.

De Vooys stel dit anders, nl.: by elke kultuurvolk ontstaan 'n drang na taaleenheid, wat ten nouste saamhang met die wording van volkseenheid (Verzamelde Taalkundige Opstellen I, bls. 100).

Ons kan dit nog anders omskryf: As uiting van 'n gevoel van samehörigheid ontstaan daar by 'n kultuurvolk die behoefte aan 'n omgangstaal wat verstaan word deur alle lede van die eenheid.

As die eenheidsgevoel daar is en die drang tot 'n eenheidstaal of standaardtaal is aanwesig, dan word daar nie tot die kunsmatige skepping van so'n taal oorgegaan nie, maar die taal van die mees toonaangewende bevolkingsgroep of landsdeel groei vanself, op natuurlike wyse uit tot algemene taal. Hoe hierdie groeiproses of ontwikkeling plaasvind, watter faktore en strominge daarby 'n rol uitoefen, verskil van land tot land, sodat mens dit telkens in besonderhede vir elke kultuurtaal moet nagaan.

Vir die middeleeuse Europa is Latyn die internasionale verkeers- taal van die geestelikes, wetenskaplikes, letterkundiges en staatsliede. Eers onder invloed van die Renaissance, Humanisme en Hervorming begin die belangstelling vir die volkstale ontwaak. Gaandeweg word Latyn terug gedring as verkeerstaal, en die een volkstaal na die ander tree uiteindelik in die plek daarvan. Die internasionale word sodoende min of meer volkome vervang deur die nasionale aan die einde van die middeleeuë en met die aanbreek van die nuwe tydperk in die geskiedenis van die Europese volke.

Die ontwikkelingsgeskiedenis van Duits verskil enigszins van die geskiedenis van die ander Europese kultuurtale, en in dié opsig

is Duits eintlik 'n uiterste geval. X In die Duitse gebied bestaan daar baie lank geen eenheid op staatkundige gebied nie, en die eenheidsgevoel ontbreek by die bevolking. Die verskillende Duitse state en staatsies betwis mekaar die voorrang en die ontwikkeling van 'n algemene taal word belemmer. So 'n eenheidstaal ontwikkel oorspronklik dan ook nie in die mond van die sprekers nie, maar aanvanklik wel as skryftaal — Schriftsprache — in die kantore van bepaalde state. Toe hierdie taal deur Luther aangewend word by die Bybelvertaling, het dit daardeur geweldig veel gewen op die weg om algemene verkeerstaal te word. X Dan word dit ampstaal en skooltaal vir die hele Duitse Ryk, maar dit behou steeds 'n sterk kunsmatige inslag (Bernt: Die Entstehung unserer Schriftsprache, blss. 5, 135; De Voofs: Verzamelde Taalkundige Opstellen I, bls. 101). Die algemeen beskaafde Duitse kultuurtaal is dus nie oorspronklik 'n ontwikkeling van die volkstaal van Berlyn, die hoofstad van die Ryk nie.

Daarteenoor is die klassieke letterkundige Grieks hoofsaaklik die taal van Athene uit die tyd toe hierdie belangrikste stad van Attika die leidende rol gehad het op die gebied van die Griekse letterkunde. So ook het Rome die belangrikste stad in die Romeinse Ryk geword, en die taal van Rome — Latyn — die taal van die Romeinse Imperium. In Frankryk het Parys vir eeue lank die belangrikste invloed uitgeoefen op die Franse volk as geheel, en die taal van Parys het uitgegroeï tot taal van die hele volk — Frans.

'n Belangwekkender geval vir 'n gedeelte van ons landgenote het ons weer in Engels. Gedeeltes van die Germaanse stamme: die Angele, Saksers, Friese en Jutte, verlaat vanaf die middel van die vyfde eeu hulle tuiste aan die Noord-Europese seekus en verhuis na Engeland. Die Angele vestig hulle hoofsaaklik in die gedeeltes wat vandag bekend staan as Northumbria (d.w.s. Noord van die Humber-rivier), en die Midlands (die eerstydse Mercia), terwyl die Saksers hulle meer suidwes en suidoos vestig in wat teenswoordig Wessex en Essex is. Die belangrikste stad noord van die Humber, trouens in die hele immigrasiegebied, is aanvanklik York, in die hoofgebied van die Angele. Staatkundig en kultureel gee hierdie groep, die Angele, die toon aan, met die gevolg dat hulle hulle naam aan die eiland gee: *Englaland* — land van die Angele, en *Englisc* — die taal van die Angele. Die oorspronklike algemene verkeerstaal, die taal van die eerste letterkundige stukke, is dan ook die taal van die Angele uit York, die belangrikste kultuurgebied op die hele eiland.

Die noordelike oorwig verval egter en die leiding op kultuurgebied gaan in die negende eeu oor na die suidelike Saksers met

hulle hoofsetel in Winchester, bokant Southampton. Hier in Winchester het die groot Alfred weer die wetenskap getroetel, ja, selfs die grootste gedeelte van die letterkunde uit Angels laat omwerk in Saksies — in menige geval die enigste vorm waarin dit bewaar gebly het.

Daarna breek die tydperk van die invalle van die Noormanne en van vreemde heerskappy aan, en nou het geen bepaalde nasionale streek die oorwig nie. Elke skrywer gebruik die taal van sy omgewing al na gelang hy uit Northumbria, die Midlands of Wessex kom.

Uiteindelik, as die Engelse weer vry is van die bande met Normandië en die Franse hoftaal, dan is Londen in die suidelike Midlands, aan die Teems, die belangrikste stad. Hier is die nuwe koninklike hofstad, die staatkundige bestuurstad van die nuwe eenheidstaat, en die taal van hierdie stad en omgewing word eenheidstaal van die koninkryk. Dit word die taal van die letterkunde, en Chaucer word die eerste groot skrywer daarvan (Anderson & Williams: *Old English Handbook*, bls. 6-9; Emerson: *The History of the English Language*, bls. 78-83; H. C. Wyld: *The Growth of English*).

Eienaardig is dit egter nie altyd hierdie nuwe Engelse bestuurstaal, *King's English* soos dit genoem word, wat versprei raak na die uithoeke van die Britse Imperium nie. Die algemene taal in Nu-Zeeland en Australië is, volgens die getuienis van Arnold Wall en McBurney, ook afkomstig uit Londen, maar die uitspraak is nie dié van algemeen beskaafde Engels nie, wel van die sogenoemde Cockney-dialek (Wall: *New Zealand English*, bls. 8). Dit word toegeskrywe aan die feit dat van die oorspronklike koloniste, en veral dié wat later die onderwysers geword het, die meerderheid uit Londen en die onmiddellike omgewing gestam het. Belangwekkend is ook die geskiedenis van Engels in Amerika en Ierland (H. L. Mencken: *The American Language*; J. J. Hogan: *The English Language in Ireland*).

Leersamer vir ons is die ontwikkelingsgeskiedenis van ons sustertaal, moderne algemeen beskaafde Nederlands, die taal van ons stamland. As die lig van die geskiedenis op die Nederlandse begin val, word daar geen eenheidstaal gepraat nie, bestaan daar geen eenheidstaat, en dit word nie bewoon deur 'n eenheidsvolk nie. Die destydse inwoners van die huidige Nederlandse taalgebied was Frankiese en Saksiese en Friese volkstamme, wat wel verwante tale gepraat het, maar tog elkeen van sy eie apartheid so bewus was dat daar van staatseenheid en taaleenheid nog geen sprake kon wees nie.

Die eenheidsgevoel begin eers veel later posvat, met die Kruistogte tydens die middeleeue, en dan kom daar geleidelik 'n begeerte om begryp te word buitekant die grense van die eie dialektgebied.

'n Letterkunde in die volkstaal uit die taaltydperk wat ons Ou-Nederlands sou kon noem, bestaan nie. Pas uit die twaalfde eeu, d.w.s. in die Middelnederlandse tydperk, dagteken die eerste letterkundige stuk in 'n Nederlandse dialek en wel in Limburgs, dus heeltemal uit die suid-costelike hoek van die taalgebied. Limburg loop nou op die gebied van kultuur en ekonomie voor. So bly dit tot in die dertiende eeu. Spoedig begin Brabant en Vlaandere, verder na die weste, ook ekonomies van betekenis word en begin kultureel meetel. In die veertiende eeu is Vlaandere reeds oorwigtig en die kultuurtaal is gegrond op die Vlaamse streektaal. Teen die einde van die veertiende eeu begin die ekonomiese en kulturele oorwig noordeliker verskuif en Brabant word belangriker, om van die begin van die vyftiende eeu af die leiding te neem op die gebied van die letterkunde, veral die opkomende dramatiek (abelspel, misterie- en mirakelspel). Met Brabants nóg aan die spits kom die ontdekking van die boekdrukkuns en die Hervorming, wat uitloop op die vertaling van die Bybel in „goeden platten duytsche.” In die Delftse vertaling van die Nuwe Testament van 1524 word vermeld dat dit „niet heel Hollants ofte Brabants, mer tusschen beyden” is, „op 't kortste en reynste, na onzen vermogen een gemeyn spraeck . . . die men all Nederlant doer: lichtelik solde mogen lesen ende verstaen” (Van Ginneken: De Studie der Nederlandsche Streektalen, bls. 9). Dan volg die val van Antwerpen en die afloop van die Tagtigjarige Oorlog. 'n Groot aantal suidelike geleerdes en kunstenaars wyk uit na die noorde en vestig hulle in Amsterdam, wat meebring dat dit in die Nederlande die einde beteken van die suidelike oorwig op die gebied van die handel, nywerheid en kultuur. Amsterdam, die vernaamste stad in die noorde, word nou die leier, en die taal van die stad en omgewing, d.i. die taal van die provinsie Suid-Holland, word die grondslag van die nuwe algemene omgangstaal. By die vorming van hierdie taal het natuurlik ook die bestuurstaal in Den Haag, daar digby, sy rol gespeel.

Hier in Amsterdam speel 'n mooi stukkie taalgeskiedenis hom nou af, 'n stukkie geskiedenis wat opnuut 'n openbaring is van hoe taai dinge, wat gebore word in die gees van die mens, soms kan bly voortbestaan. Kort na die verskuiwing van die oorwig na Amsterdam, neem die Nederlandse Goue Eeu 'n aanvang. In hierdie bloeityd is dit veral Joost van den Vondel, Pieter Cornelisz Hooft en Gerbrand Adriaan Bredero wat roem verwerf vir die

lettere van hulle vaderland. Onder die talle digters en skrywers wat toentertyd in Amsterdam was en wat deur hulle werksaamhede meedoen en rigting gee aan die vorming van die nuwe algemene kultuurtaal, is Marnix van St. Aldegonde, Simon Stevin, Daniël Heinsuis, Carel van Mander, Caspar van Baerle en Joost van den Vondel afkomstig uit die suide (Brabant en Vlaandere), terwyl Huyghens en Hooft met dames uit die suide in die huwelik tree. Die suidelike groep is aanvanklik so talryk en nog so bewus van hulle eie aard dat hulle in Amsterdam 'n aparte rederykerskamer stig.

Op die algemene kultuurtaal het dit so'n sterk invloed dat die spore daaryan vandag nog, ook vir ons hier in Suid-Afrika, waarneembaar is. Afrikaanssprekendes is besonders toegerus om daardie invloed te kan aanvoel. Sedert die navorsingswerk van Colenbrander, Bosman en Boshoff die lig gesien het, is dit vrywel algemeen bekend dat die meeste Afrikaanse stamouers uit die Nederlandse stam uit 'n gebied wat omskryf kan word met 'n sirkel waarvan Gouda die middelpunt is en Gouda-Amsterdam die straal, m.a.w. hoofsaaklik Suid-Hollandse gebied. Dit is dan ook hoofsaaklik die Suid-Hollandse stede en platteland wat bygedra het tot die aard van Afrikaans, soos voorheen reeds betoog is deur die ouer geslag Afrikaanse geleerdes en onlangs weer nadruklik bevestig is deur die vriend van Afrikaans, professor G. G. Kloeke, in sy lesenswaardige uiteensetting: *De Studie van het Afrikaans op Nieuwe Paden* (Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal, Jrg. III afl. 4, Mei 1947). Dis dan ook volkome juis dat ons ouer mense die taal wat ek hier gebruik, *Hollands* noem. Afrikaans en moderne Nederlands is gebore uit dieselfde grondslag en is dus sustertale gegrond op sewentiende eeuse Hollands.

Begryplikerwyse het ander faktore ingewerk op die taal wat destyds besig was om uit te groei tot algemene Nederlandse kultuurtaal en op Afrikaans, wat 'n halwe eeu later begin ontwikkel met die stigting van die nedersetting aan die Kaap en die toelating van die eerste Vryburgers. Een van die verskillende faktore is juis taalwerking vanuit die suide soos aangetoon deur Kloeke en sy studente, onder wie ek veral die werk van dr. K. Heeroma: *Hollandse Dialektstudies* (1935) wil noem. Laat ons 'n paar van die voorbeelde nader bespreek. Die eerste geval is die wisselvorms *vleis-vlees*, wisselvorms wat toevallig vir Afrikaans ook sy waarde het. Rond 1500 is die Vlaamse en Brabantse vorm *vlees* en die Suid-Hollandse *vleis*. Die Afrikaanse stamgebied ken dus *vleis*, ook Amsterdam, en dit moet die geval gewees het nog tot in die middel van die

sewentiende eeu, ná die stigting van die volksplanting aan die Kaap. En tog, die moderne beskaafde Nederlandse vorm is nie *vleis* nie, maar *vlees*, klaarblyklik dus 'n invoering vanuit die suide. Nadat die Brabantse *vlees* die Hollandse *vleis*-gebied binnegedring het, het dit ook na Suid-Afrika versprei, en by ons woed sedert jaar en dag 'n hewige stryd aan die vleisfront. Nie dat dit hierdie keer gaan oor 'n tekort aan vleis nie, maar dit gaan oor die vraag: as 'n mens jou beskeie deel toegemeet kry of dit vleis is en of wel vlees; word ons voorrade beheer deur die vleisraad of die vleesraad; is dit vleisuitvoer of vleesuitvoer? 'n Uitweg word natuurlik altyd gevind deur slim mense, want hulle sê sodra dit die figuurlike saak raak, dan moet jy sê: dis 'n doring in my *vlees*. Ek was 'n keer op besoek by 'n man uit die Boland en aan tafel bied hy my vlees aan; toe vra ek watter verskil hy maak tussen *vleis-vlees*. „A, maar natuurlik, solank as wat dit nog nie opgedis en gereed is om geëet te word nie, is dit *vleis*, maar as dit op tafel is, is dit *vlees*. So het my moeder ons groot gemaak” — het hy met 'n pynlik-veronregte uitdrukking op sy gesig bygevoeg. Vir my gevoel kleef daar egter iets kunsmatigs aan die gebruik van die woord vlees, hoewel ek geredelik toegee dat dit vir ander gebruikers natuurliker klink. Die voorbeeld dien in elk geval baie duidelik om ons te laat sien watter samehange daar bestaan op die gebied van die taal, samehange waarvan die gewone sprekers van die taal meestal salig onbewus is.

Nog 'n wisselvorm, waarin Afrikaans van moderne Nederlands verskil, is *nuwe-nieuw*. Moderne Nederlands met die *ieuw*-vorm staan hier op die suidelike grondslag, wat later in die algemene kultuurtaal gedring het terwyl Afrikaans die ou Hollandse *uw*-grondslag behou het.

Leersaam is ook die geval van *botter*. Moderne Nederlands ken slegs die vorm *boter*, terwyl die Hollandse vorm eintlik *butter* moes gewees het. *Botter* het uit die ooste van die Nederlande weswaarts gedring en *butter* begin uitdruk nog voor die afstigting aan die Kaap.

Nog ander gevalle waar moderne algemene Nederlands suidelike woorde gebruik waar Afrikaans die noordelike, Hollandse woord behou het, is die deftige *stier* vir die Afrikaanse *bul* en *kus* vir *soen*.

Hierdie paar gevalle moet dan voldoende wees om aan te dui dat alhoewel die algemene taal verskuif agter die gebied aan wat ekonomies en kultureel die leiding binne 'n taalgebied het, dra die taal in hom tog die littekens van sy lotgevalle. Al slaag 'n nuwe toonaangewende gebied om ook op die gebied van die taal die toon aan te gee, kan die sprekers in die nuwe gebied tog nooit volledig die spore van hulle eertydse voorgangers uitwis nie, net soos hulle self spore laat wat deur hulle opvolgers nie uitgewis kan word nie.

III.

Afrikaans

Kom ons na die gebied van ons eie moedertaal, dan is dit nie nuwe taalverskynsels en taalwaarhede wat ons ontdek nie, maar 'n opeenhoping van verskynsels en 'n deureenwarreling van strominge wat reeds ten oorfloede in die ouer kultuurlande die aandag getrek het. 'n Aantal van hierdie verwarde drade wil ons hier probeer orden.

a. DIE ONTSTAAN VAN AFRIKAANS. Die hele bloei van die Afrikaanse taalwetenskap is te danke aan die poging om die ontstaan van Afrikaans te verklaar. Die vraag wat eintlik beantwoord moet word is: in watter omstandighede het Hollands, of die halfgevormde algemene Nederlandse omgangstaal van die sewentiende eeu, aan die Kaap Afrikaans geword? Om die sogenoemde ontstaansteorieë te bespreek, sou ons te ver uit die koers voer, en baie van die besprekings is ook bietjie onvrugbaar. Ek wil volstaan met daarop te wys dat daar destyds aan die Kaap, die halfwegstasie na Batavia, 'n verwarring van tale en dialekte geheers het. Sprekers van Nederlandse, Nederduitse, ander Europese, Oosterse en Suid-Afrikaanse inboorlingtale en dialekte was aan die Kaap aanwesig, min of meer daaglik in intieme aanraking met mekaar. Paul het reeds daarop gewys dat waar dialekte op sodanige wyse vermeng raak, sal dié dialek wat die meeste aanleiding gee om by die verkeer gebruik te word, uitgroeï tot omgangstaal (Principles of the History of Language, bls. 500; ongelukkig staan die Duitse oorspronklike nie tot my beskikking nie). Hollands, die dialek wat as spreektaal die naaste aan die amptelike bestuurstaal van die Kasteel en die skriftelike dokumente gestaan het en wat die moedertaal was van die grootste groep stamouers, moes eintlik noodwendig uitgroeï tot algemene omgangstaal. Met die groot afstand tussen die Kaap en Patria, die ander landsomstandighede hier en daar, ander kultuurstrome wat invloed uitoefen, het die kloof tussen die bestuurstaal aan die Kaap, veral in die Kasteel en in gebruik van die amptenare wat regstreeks uit Nederland of uit Batavia hierheen gekom het, en die omgangstaal van die Koloniste in Kaapstad en die omgewing gaandeweg wyer geword. Die bestuurstaal van die enger amptenaarskring het so na as moontlik gebly aan die ampstaal uit

Amsterdam en Den Haag, maar die omgangstaal moes al gou Afrikaans of 'n vroeë vorm daarvan gewees het. In Kaapstad self, in die nouer amptenaarskring en hulle intieme vriendekring, bly die gesag van Nederlands dwarsdeur die Kompanjiestyd groter as in Kaapstad buite daardie kringe en om Kaapstad; sodra die Koloniste die onmiddellike omgewing van die Kasteel verlaat, raak hulle buite die trefwydte van die Nederlandse bestuurstaal — al het die veeboer en jagter dan ook 'n Nederlandse Statebybel in sy wakies gehad.

Spore van die groter gesag van Nederlands om die hoofbestuursetel van die Kompanjie vind ons vandag nog in Afrikaans bestendig. So is die Bolanders eintlik die *vlees*-eters; dis ook hulle wat *boter* gebruik. Die Bolanders eet ook nog ongeveer deurgaans *artappels-aartappels* — die naaste aan die Nederlandse boekvorm *aardappelen*, terwyl die res van die land *ertappeleters* is (Coetzee: Die Wisseling A-E in Aartappel-Ertappel. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal, Jrg. I afl. 4, Mei 1945). Volgens die taalkaarte van S. A. Louw (Taalgeografie. Inleidende Gedagtes oor Dialekgeografie) vind ons dieselfde verskil tussen die gebruikers van *laag-leeg* in Suid-Afrika. Hier kan natuurlik allerhande faktore op die spel wees, maar dis tog opvallend dat die Bolandse vorm in die genoemde gevalle min of meer ooreenstem met die Nederlandse kultuur- of boekvorm.

Waar ons sulke vorms in die spreektaal teenkom, moet ons by die verklaring daarvan uiters versigtig wees. Daar is soveel moontlike strominge en moontlike verklarings dat mens soms na die waarskynlike moet soek en dan nog nie die ander hoof uit te sluit nie. Waar ons met die wisselinge tussen *a-e* in Afrikaans te doen het, lyk dit soms of daar 'n *a*-gebied in die Boland is in aansluiting by die Nederlandse boektradisie, en elders 'n *e*-gebied of 'n sterk menggebied. Trouens is dit inderdaad die geval met die vorms *marmotjie-meermotjie* (Coetzee: Die Marmotjiekartaar. Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal, Jrg. I afl. 1, Aug. 1944). Die Boland ken die vorm *marmotjie*. Dieselfde uitspraak kry ons noordwaarts van die Kaap, oor Namakwaland, Kakamas-Upington, Grikwastad, Kimberley tot in Wes-Transvaal. Die res van ons spraakgebied is of gemeng of oorwegend *meermotjie*-gebied. Hierdie wisseling kan deels saamhang met Nederlandse wisselvorms, waar die *a*-vorm by die ander Nederlandse *a*-vorms in die Boland aangesluit het. Dis hier egter opvallend dat die Franse vorm *marmotte* is, en dit lyk my aanneemlik dat invloed van die Franse Hugenote die vorm *marmotjie* in die Boland help inburger het, in die waan dat dit deftig Nederlands is.

In die Skiereiland raak die naam marmot verwar met *malmok*,

en dan sluit dit aan by die groep seevoëls *malgas* en *malmeeu* — almal vorms met *a*, wat kon bygedra het tot versterking van *marmot*. Die Griekwas en kleurlinge stel ek verantwoordelik vir die verspreiding van die *a*-vorm in *marmot* deur Noordwes-Kaapland, oor die Diamantvelde tot in Wes-Transvaal. Dit word dan duidelik dat mens by die uitleg van taalvorms moet let op allerlei strominge.

b. DIE ROL VAN NEDERLANDS. So kom ons dan vanself by die vraag: Watter rol het die algemene Nederlandse kultuurtaal van elke betrokke tydvlak vervul teenoor Afrikaans? Paul vestig die aandag daarop dat waar in 'n kultuurgemeenskap die een streektaal uit hoofde van ekonomiese en bygevolg van kulturele oorwig van daardie streek uitgegroeï het tot algemene verkeerstaal, 'n ander, minder begunstigde streektaal van dieselfde kultuurgemeenskap nie eweneens 'n posisie van oorwig kan bereik nie.

Waar dit die verhouding Afrikaans-Nederlands betref, moet ons egter duidelik 'n verskil maak tussen die mondelinge vorm van die verkeerstaal in die gemeenskap, en die skriftelike vorm. Ek het reeds betoog dat Hollands vroeg al aan die Kaap mondelinge verkeerstaal geword het uit noodsaak van die gemengde bevolkingsomstandigheid, en as dié vorm wat die naaste aan die amptelike taal van die tyd gestaan het. Met al die plaaslike faktore van vermenging, afsondering, gebrek aan remmende faktore, het Hollands baie vroeg al in die omgang Afrikaans geword, en Afrikaans het hom in die omgang bly handhaaf uit noodsaak: dié mense moes tog met mekaar kon praat.

Die skriftelike vorm was egter van die eerste begin af al so na as moontlik aan die taal van die hoëre amptenare — mettertyd algemeen beskaafde Nederlands soos ons dit ongeveer vandag ken. Bloot die gesag van die Here Sewentien, Bewindhebbers van die Kompanjie, en van die Kaapse Goewerneurs was voldoende om die Nederlandse skryfvorm aan die Kaap in stand te hou. Hierdie gesag is aangevul en versterk deur die invloed van die Statebybel, preekbundels, Psalm- en Gesangboek, en opvoedkundige inrigtings — waar die tot stand gekom het. So sterk het die Nederlandse skryfvorm hier deurgewerk, dat van ons oudste Afrikaanssprekendes vandag nog geen gebed in Afrikaans kan doen nie, terwyl tafelgebede orals nog deftig Nederlands is. Hierdie feite word genoem, nie om verkleinerend daarna te verwys nie, maar om aan te toon dat Afrikaans vóór 1806 altans, bykans onmoontlik kon uitgegroeï het tot skryftaal. Daarvoor was die gesag van die Nederlandse skryfvorm nog te sterk. Miskien is dit ook maar goed dat gelykmakende faktore in Afrikaans nie toe al gestrem is deur die remming wat

deur die skrifbeeld uitgeoefen word nie. Juis hierdeur kon Afrikaans lank genoeg kind van die Afrikaanse veld bly en sonder skaamte ontslae raak van die verskillende persoonsvorms van die werkwoord van die verskil tussen sterk en swak werkwoorde, van die moeilik hanteerbare de-en-het-vorms van die selfstandige naamwoorde, van die opeenhoping van bepaalde medeklinkers aan die einde van woorde. In hierdie tyd, toe Afrikaans vryuit kon ontwikkel as spreektaal, het Nederlands vir ons voorouers gedien as skryftaal, al was daardie Nederlands in menige geval niks anders as 'n opgeefsel wat ons moet bestempel as Afrikaans met 'n Nederlandse stertjie aan nie. Ons dink byvoorbeeld aan die geval van die ou vader wat ewe deftig bid: Wij zijn wat wij zijn, en ons is wat ons is; of aan die manifes van Barbier.

So bly die verhouding tussen Afrikaans en Nederlands voortduur totdat die Hollandse staatsgesag aan die Kaap verdwyn in 1806. Die negentiende eeu is 'n tydperk van verbete pogings om Suid-Afrika eentalig Engels te maak. Die stryd word al vroeg aangeknoop, nie teen die veldkind Afrikaans nie, maar teen die deftige sinnebeeld van die Nederlandse staatsgesag en Nederlandse kultuurverwantskap: Nederlands, veral die geskrewe vorm, die algemeen beskaafde verkeersvorm van die wet, die voorskrif, die Kerk en die Bybel. En ons was bowemate gelukkig dat dit Nederlands was teen wie die stryd aangeknoop is en nie Afrikaans nie. Afrikaans is baie vroeg in die stryd onskadelik gemaak deur die benaming *Kitchen Dutch* daaraan te gee.

In die loop van die eeu word Nederlands ampstaal in die Vrystaat en Transvaal, en die pogings wat aangewend word om Engels die hoof te bied, gaan uit van die algemeen beskaafde Nederlandse skryftaalgewoentheid; pogings tot „taalherstel” geld ook „Nederlands” in Suid-Afrika en nie „Kaaps-Hollands” nie.

Die afloop van die stryd ken ons. Met die uitsondering van kleiner toegewings hier en daar, verloor Nederlands stelselmatig die stryd teen Engels in die negentiende eeu, en toe Engelse gesag ook oor die noordelike Republieke uitgebrei word, was dit in werklikheid die genadeslag aan Nederlands.

Die waarde van Nederlands vir Afrikaans deur die ganse negentiende eeu, is dat ons kultuurmanne deur die besit van die taalvorm in staat was om 'n noodsaaklike vertragsaksie te voer, sonder om self as gevolg van die stryd geïsoleer en vereensaam te raak. Deur die besit van Nederlands kon ons van skans tot die laaste skans weerstand bied, want deur die besit van Nederlands is so te sê die nodige geestes-lewensmiddele ononderbroke aangevoer.

Aan die einde van die negentiende eeu breek die besef ongeveer orals deur dat Nederlands nie meer as die skryftaal van Suid-Afrika kan dien nie. Dit sou egter nog 'n kwarteeu duur voordat oortuiging aanvaarding word. As dit sover kom, is ons egter besig met 'n nuwe ontwikkeling: Afrikaans word skryftaal en ampstaal. Hieroor sal ons 'n bietjie later praat. Ook in hierdie nuwe tydperk staan Nederlands beskermend teenoor die eertydse veldkind. Want dit moet ons duidelik besef: sonder die Nederlandse kultuur- en taalbronne om rykelik uit te put, kon die huidige stand van Afrikaans as ampstaal en as kultuurtaal slegs met die uiterste kraginspanning bereik word, indien wel.

Mens moet natuurlik toegee dat die aanwesigheid van Nederlands as ampstaal die ontwikkeling van Afrikaans in dié rigting teen-gewerk of gestrem het en dat mens soms kon praat van die „versmorende liefde” van die moeder. Dit was ewewel in die omstandighede 'n dood natuurlike ontwikkeling, wat net so onvermydelik was as die ontwikkeling dat Afrikaans landstaal sou word i.p.v. Nederlands. In België sien ons 'n soortgelyke verwikkeling. Ná die skeiding tussen Noord en Suid was geen enkele Suid-Nederlandse streektaal sterk genoeg ontwikkel om alleen te bly staan teenoor die alleenheerskappy van Frans nie. Die Belgiese streektale het mekaar die voorrang nie gegun nie, juis omdat geen enkele gewes ekonomies en kultureel oorwigtig genoeg was om leiding te kon aanvaar nie. Die gevolg was 'n uiters maklike verfransing van België, totdat die noordelike algemeen beskaafde Nederlandse omgangstaal van die aangrensende gebied ook vir die Suide aanvaar word as sulks. Dan word die verfransing van België gestuit en 'n kragtige Nederlandse kulturbloei maak sy verskyning in België. Algemeen beskaafde Nederlands is nog algemeen beskaaf in België, maar ons sien tog gaandeweg hoe Belgiese kunstenaars soos Gezelle, Timmermans, Streuvels, Vermeylen, Van de Woestijne en 'n groot aantal jongeres en jongstes 'n algemeen beskaafde Belgiese vorm van Nederlands laat ontplooi so na verwant aan die noordelike vorm dat mens nie altyd die verskille kan aanvoel nie, maar wat tog ontenseglik aanwesig is.

In Skandinawië sien ons 'n soortgelyke stryd van moeder en kind in Noorweë. Vroeër was Noorweë onder Deense bewind, en Deens was die ampstaal. Sowat vyftig jaar gelede word Noorweë selfstandig, en seek in 'n eie taalvorm die uiterlike teken van sy nuwe selfstandigheid. Ook daar is die moeilikheid aanvanklik dat geen Noorweegse streektaal alleen oor voldoende oorwig beskik om ook in die stede, waar Deens ingeburger is, algemeen beskaafde kultuur-

taal te word nie. Tog bly dit die strewe om nasionale selfstandigheid tot uiting te laat kom deur middel van 'n eie volkstaal as kultuurmedium, en ook in Noorweë is daardie ontwikkeling aan die gang.

Afrikaans verskil van al die genoemde voorbeelde in dié opsig dat ons geen gewestelike streektaal het nie, en deurdat ons taalgebied nie aan die Nederlandse taalgebied grens nie maar daarvan geskei is deur 'n hele paar duisend myl. Van 'n ontwikkeling, 'n geleidelike groei waar die Afrikaanse taalvorm haas ongemerk geskuif word in die plek van Nederlands, kon daar by ons geen sprake wees nie.

c. DIE ROL VAN ENGELS TEENoor AFRIKAANS. Dwarsdeur die negentiende eeu sien ons 'n vasberade poging om Engels te verhef tot algemeen beskaafde landstaal in Suid-Afrika. Deur wetgewing word Nederlands verdring uit die geregshowe, die landsbestuur, die skole, en met 'n taamlik regstreekse „omweg" word dit gaandeweg ook die kerktal. Engels ding van die begin af om die hoogste posisie in die land: om die kultuurmedium te word van al die inwoners.

Gerugsteun deur die staatsgesag, bygestaan deur sendinggenootskappe, handelsmaatskappye, banke, skeepvaartlyne word alle kanale waardeur die ekonomiese, staatkundige en geestelike lewe van 'n volk tot uiting kan kom, verengels.

Die stryd was aangeknoop teen Nederlands. Gesien vanuit Engelse standpunt was dit die natuurlike teenstander. Gesien vanuit Afrikaanse standpunt was dit 'n taktiese fout wat op die behoud van Afrikaans uitgeloop het, want intussen is Afrikaans met minagting verwys na die kombuis — wat nog altyd 'n veilige skuilplek vir tale was, ook vir Engels in Engeland!

Teen die einde van die eeu was die stryd om kulturele voorrang haas gewonne. Die pogings van Changuion en Mansvelt om Nederlands te laat herleef, en die optrede van die manne van die Vereenvoudigde Spelling, het geen vrug gedra nie. Engels was oppermagtig.

Daar gebeur nou iets wonderbaarliks, iets wat ons tog ook orals in die wêreld sien gebeur. Dis naamlik 'n doodnatuurlike verskynsel dat waar een of ander streektaal uitgroeï tot algemene kultuurtaal, neem dit nie net taalkenmerke van die ander streektaal in hom op nie, maar die algemene kultuurtaal versprei geleidelik oor die hele taalgebied en dring ongemerk die streektaal binne. Ons sien dit in Engeland self, waar die kultuurtaal van die Engelse Midlands deur die hele Engeland versprei en orals die Engelse dialekte gelykmaak. Ja, Engels dring selfs Ierland binne, tot tweekeer toe, en verdruk die Kimriese inheemse streektaal. Ons sien dit gebeur in Nederland. Die algemeen beskaafde kultuurtaal met sy Suid-Hollandse grondslag,

versprei as ampstaal oor die hele Nederlandse staatsgebied. Vlaamse, Brabantse en Groningse dialekte word stilaan binnegedring deur Hollandse bestanddele. Op sy skerpste merk ons dit in die geval van Fries. Fries is geen Frankies-Hollandse dialek soos Suid-Hollands nie, en is taalkundig nader verwant aan Engels as aan Nederlands, en tog neem dit gaandeweg Nederlandse eienskappe in hom op.

In Suid-Afrika, met Nederlands sowat van die baan af as algemene kultuurtaal, bly slegs Engels oor. En ons moet verwag dat Engels tydens die negentiende eeu al Afrikaans sal binnedring en dit probeer gelykmaak aan Engels. Hoe vinnig die proses van gelykmaking vorder, kan ons aflei uit die toestand waarin die Afrikaans van adv. J. H. H. de Waal verkeer aan die begin van die twintigste eeu, soos dit tot uiting kom in sy *Johannes van Wyk*—'n roman wat ná drie taalkundige suiwerings nog aan 'n onontkoombare *Engelse siekte* ly. Hierdie gelykmaking geskied nie net in die omgewing van Kaapstad nie, maar tot diep in die binneland, soos byvoorbeeld blyk as ons die *Geschiedenis van de Emigranten-Boeren en van den Vrijheidsoorlog* soos in 1882 beskrywe deur Kommandant J. D. Weilbach en C. N. J. du Plessis van Potchefstroom, lees (*spider* — 159, *schrovedrijver* — 185, *waterproefjas* — 195, 249, 359, *gekke nonsens* — 207, *toasten* — 227, *rifle-kogels* — 328, *spreet* — 339, *gentleman* — 353). Hoe ver dit in ons eie tyd gevorder het, kan ons aflei uit die opmerkings van professor A. J. Barnouw, hoogleraar aan die Universiteit van Columbia, Nu-York, wat ons land in 1932 besoek: „The effect of this anglicising process is a strange anomaly, of which the Afrikaners themselves are apparently unaware. Their outlook on life, their conceptions of the world abroad, their methods of government and business administration, their ideas of sportsmanship, even their manners and forms of social intercourse, bear the trade-mark *Made in England*. A foreign observer will notice this similarity more easily than an Afrikaner, who, intent on being and proving himself to be un-English, is more keenly aware of the little differences that mark his Afrikaans individuality” (Langauge and Race Problems in South Africa, bls. 40).

Trouens, mens hoef maar net enige goedge dokumenteerde verhandeling oor anglisismes in Afrikaans te lees, om te merk hoe diep Engels in ons taal vreet.

'n Tweede verskynsel is dat die algemeen beskaafde kultuurtaal gaandeweg die selfgenoegsaamheid van die streektale, en daarmee hulle selfstandigheid, vernietig. Vandag is daar nog maar een Nederlandse dialek wat selfgenoegsaam is sodat sy sprekers dit

werklik aanwend as voertaal by verhandelings oor handel, kunste, wetenskap en die hoër kultuurvakke; nl. Limburgs (J. van Ginneken: *De Studie der Nederlandsche Streektalen* 1943, bls. 5-13). Ons sien dit gebeur in Frankryk en Duitsland. Die streektale word orals wel nog aangewend in die letterkunde, ofwel vir die skepping van lokale kleur ofwel in werke wat uitsluitend tot dié streekbewoners gerig is. Maar wetenskaplike werke in die streektale word nêrens meer geskrywe nie. Dit beteken dat die streektale nie meer vir die sprekers kan dien as voertaal by 'n volledige geestes-lewe nie. Vir 'n volledige lewe van die gees, moet die streektalsprekers 'n tweede taal aanleer en gebruik. Daarom sê ons die streektale het hulle selfgenoegsaamheid en hulle selfstandigheid verloor.

'n Dergelike ontwikkeling was aan die gang in Indië. In die middel van 1947 kla 'n Indiese skoolopsiener dat Engels t.o.v. die Indiese tale en streektale presies dieselfde rol vervul het. Met Engels as algemeen beskaafde kultuurtaal het Indiese geleerdes, opgelei en opgevoed aan Engelse inrigtings, daaraan gewoon geraak om in Engels te skrywe en die Indiese tale is verwaarloos as voertuig van die wetenskaplike en gestileerde gedagte. Met die selfstandigwording van die Indiese state, moes die een of ander Indiese taal, as sinnebeeld van die uiterlike selfstandigheid, verhef word tot algemeen beskaafde kultuurtaal. En toe eers het dit skerp onder die aandag van die Indiërs gekom dat hulle geleerdes hulle Indiese tale se selfstandigheid verlore laat gaan het. Die gevolg is 'n geweldige agterstand wat ingehaal moet word — aan 'n Engelse leiband!

In Suid-Afrika was hierdie toestand aan die ontwikkel in die negentiende eeu. Teenoor Nederlands het ons naderhand so vreemd gevoel dat dit as kultuurtaal vir ons onbruikbaar gaan word het. Afrikaans het ons in die kombuis gebruik en om 'n paar grappies te maak. Waar ons geleerdes, met uitsondering van die paar Neerlandicië dan, gaan skryf het, was dit in Engels. Wat nog meer was: in die Republieke se kantore het Engels binnegedring; die Boere-krygsgevangenes uit Ceylon en Bermuda skrywe aan hulle vrouens en bemindes in Engels.

Uit hierdie toestand van armsalige onselfstandigheid stam die verklaring wat ons tot vandag toe nog aantref by Afrikaanssprekendes om die swak gehalte van hulle half-Afrikaans half-Engels te verklaar: „In ons skooldae was daar net 'n bietjie Hoog-Hollands op skool; verder was alles Engels. En natuurlik, Kitchen Dutch, wat ons met die huisbediendes gepraat het.” Toevallig is dit 'n juiste verklaring van die historiese toestand, maar tewens ook 'n openbaring van

die feit dat sulke sprekers op dáárdie taalontwikkelingstadium bly staan het en sedertdien niks gedoen het om die Egiptiese duisternis waarin hulle verkeer, te verlig nie. Ewe bedenklik is die vermengde taal van die grappe waarna ons deesdae moet inluister en wat, sonder om te blik of te bloos, deur ons tydskrifte nageaap word.

Tot heden toe is dit nog die grootste gevaar wat Afrikaans bedreig: om te verval tot kombuistaal of taal wat slegs vir lokale kleur of vir die aardigheid aangewend word in die letterkunde, maar wat in die hoër aangeleenthede van kuns, wetenskap, tegniek, handel en staatsbestuur opsy gelaat word. As Afrikaans deur ons Afrikaanse geleerdes, kunstenaars, handelaars, wetenskaplikes, tegnisi, staatsmanne en amptenare versak word, kan geen wetgewing dit van 'n gewisse ondergang as algemee kultuurtaal van geestelike volwaardige wesens red nie. Ons Afrikaanse geleerdes — en ek spreek nie bloot van taalgeleerdes nie — moet jaloers wees op ons reg en ons plig om ons taal by alle moontlike geleenthede te gebruik by die beoefening van ons besondere wetenskap. Ons moet Afrikaans diensbaar maak deur gebruik; andere sal dit om begryplike redes nie vir ons doen nie. Die vooruitgang wat gemaak is, is wonderbaarlik: landstaal, kanseltaal, skooltaal, geregstaal, sporttaal, handelstaal.

Maar dit stem mens tog ongerus om te weet dat Afrikaanse vakblaai, deur vakmanne vir vakmanne, so goed as heeltemal nie bestaan, dat dit slegs met die uiterste gesukkel sover kom dat ons Afrikaanse universiteite darem in sommige gevalle naas Engelse ook Afrikaanse handboeke kan gebruik. Nederlands staan nog altyd beskermend langs ons — maar waar bly ons Afrikaanse taalselstandigheid? Nederlands kan die weg wat ons nog moet aflê enigermate verlig, maar ons selfgenoegsame selfstandigheid teenoor Engels sal ons self moet bewerk deur ons taal vir alle moontlike kultuurdoeleindes aan te wend.

d. AFRIKAANS WORD SKRYFTAAL. Teen die afloop van die negentiende eeu wend 'n aantal omwonendes van die Paarl 'n doelbewuste poging aan om Afrikaans ook as skryftaal te gebruik sodat die Bybel daarin vertaal kon word. Die Boland ken toe al baie lank 'n toestand van rus en gesetenheid en die Afrikaners daar het tot welstand gegroei. Dis begryplik dat leiding vanuit hierdie gebied kom.

Bolanders neem die voortou en op taalkundige en kulturele gebied en by die onderwys bly die leiding in hulle hande vanaf 1875 tot ongeveer 1925. In die suide is jarelank die enigste kweekskool en die enigste Afrikaanse universiteit. Vanuit die suide kom ons eerste predikante en onderwysers, ons skrywers en joernaliste, ons

regsgelerdes en sakemanne, ons musikante en taalmanne. En hulle verbrei die Bolandse inslag van die algemeen beskaafde Afrikaanse omgangstaal. Onder leiding van die oorwigtige suide, met Stellenbosch as sy brandpunt, het ons in die noorde *môre* en *nôï* leer sê, asook *baing*, *langes*, *hul* en *jul* as besitlike vorms van die persoonlike voornaamwoord, onder hulle leiding het ons *artappels* begin eet, asook *soep*. Ons eerste taalmanne is almal uit die suide: J. J. Smith, D. F. Malherbe, T. H. le Roux, J. J. le Roux.

Gaandeweg kom daar egter verandering. Aan die einde van die negentiende eeu het die ekonomiese oorwig begin verskuif na die noorde met die ontdekking van diamante, goud en toe van ander delfstowwe soos steenkool, asbes, mangaan, ystererts, ens. Die geweldige ekonomiese ontplooiing van die gebied tussen Pretoria, Witbank, Vereeniging, Krugersdorp en Johannesburg bring vanself mee 'n groeiende Afrikaanse gemeenskap met kerke, skole, tydskrifte en koerante en skrywers. In die noorde kom drie Afrikaanse universitêre inrigtings, drie teologiese fakulteite, 'n hele aantal kweekskole vir onderwysers. En naas die ontplooiing in die suide kom nou ook 'n kulturele brandpunt in die noorde. Vrystaters en Transvalers [eintlik almal benoorde die Heksriviersberge] het die lesse van hulle Bolandse en Nederlandse leermeesters ter harte geneem en by die span suidelike taalmanne is nou ook noordelike taalmanne.

Dat daar 'n groter kulturele ewewig plaasvind tussen die noorde en die suide, en 'n groter vertrouwe in die eie taalvorm in die noorde, merk mens as jy let op die geskiedenis van woorde. Noordelike tydskrifte, koerante en boeke gebruik nou al die een na die ander die vorms *more-nooi-ertappel*, terwyl *vleis* vinnig besig is om die oorhand te kry. Die suidelike *boter* het in die noorde nooit ingang gevind nie, maar Transvalers en Vrystaters is vinnig besig om te glo dat *sop* „plat” is en *soep* „beskaaf.” Vanuit die noorde word die stryd aangeknop teen die vorms *hul-jul* as besitlike voornaamwoorde. *Grammadoelas* kom uit die noorde en deur die werk van Jochem van Bruggen raak dit bekend oor die hele land.

Hier gebeur dus wat in Nederland gebeur het. Die oorspronklike suidelike oorwig bestendig bepaalde suidelike bestanddele in die algemene taal, terwyl die groeiende noordelike oorwig nie net sommige bestanddele verdring nie, maar 'n nuwe bydrae tot die algemene taal maak. Dit is natuurlik almal gesonde tekens van taallewe en taalbloei.

Uit die paar opmerkings wat ek gemaak het, blyk dat daar 'n taalteenstelling noord-suid in ons land bestaan wat die uitvloeisel

is van bepaalde kultuur-aksente. Van resente datum is dit seer sekerlik nie, en dit begin op al hoe meer lewensterreine tot openbaring te kom. Die ontplooiing van meer as een kulturele brandpunt is 'n verblydende teken van lewe en groei, en in alle kulture is dit bekend. Gelyskakeling bring die dood mee vir taal sowel as kultuur-verskynsels. Verskeidenheid was nog altyd die bron waaruit die eenheid nuwe lewe geput het, net soos die standaardtaal steeds nuwe krag put uit die dialekte. Swaartepunte vir taal en kultuur is gewone verskynsels in alle lande, en die verskuiwing is alleen maar teken van gesonde wedywing en van inherente groeikrag. (Vgl. Gustav S. S. Preller: Die Oorrompeling, Jaarboek van die S.A. Akademie vir Taal Lettere en Kuns, Jrg. XIII — 1938/39).

Die sterk oplewing van Afrikaans kom eintlik maar eers vanaf 1920. Afrikaans word skool- en kanseltaal i.p.v. Nederlands. 'n Begin word gemaak met die Afrikaanse Bybelvertaling en die bewerking van die Psalms en Gesange in Afrikaans; Afrikaans word in 1925 ook verhef tot ampstaal. Die Afrikaanse grootwoordeboek word aangevoer. Afrikaans is aan die verower en Nederlands word orals in die ban gedoen. Stoutmoedig word begin met 'n oordrewe verafrikaanste spelvorm van alle vreemde woorde. Hierdie tydvak word gekenmerk deur die verwaarlosing van Nederlands.

En tog het steeds groter aantalle jong manne en vroue wetenskaplike vorming gaan soek in Nederland en meestal teruggekeer as oortuigde voorstanders van die opvatting dat Nederlands ons natuurlike bondgenoot is. Alles wat hulle uit Nederland meegebring het, was egter nie altyd ewe goed nie. So het ons byvoorbeeld soms met Nederlandse eienskappe in die spreektaal te kampe gekry, maar die spotlus van Jan Alleman het doeltreffend daarmee afgereken. Minder maklik was dit en minder maklik is dit om die Afrikaanse skryftaal vry te hou van sulke Dietse-sappery. Voorbeelde daarvan word aangehaal deur professor T. H. le Roux: „Waarom word algemeen Afrikaanse vorme soos *stadshuis*, *verjaarsdag*, *eers* vervang deur die Nederlandse *stadhuis*, *verjaardag*, en *eens*? Ons praat algemeen van *afgevalde blare* en *gevoude hande*, en waarom moet dit nou word *afgevalle blare* en *gevoue hande*, net omdat die betrokke werkwoorde in Nederlands sterk is? Waarom *nuuskierig* vervang deur *nuusgierig*? In gevalle soos hierdie kan die Afrikaanse dogter selfstandig haar eie weg bewandel en bestaan daar nie die minste afdoende rede waarom sy die Nederlandse moeder sou volg nie. Doen ons dit, dan smoor ons die individualiteit van ons taal; ons verkrag die Afrikaanse taaleie” (Afrikaanse Taalstudies, vierde verm. druk 1946, bls. 37).

Vanuit allerlei oorde word bygedra tot die vorming van die

algemeen beskaafde Afrikaanse taal. Een van die sterkste individuele bydraes is seker afkomstig van ons koerante en tydskrifte. In redaksiekantore, waar daagliks geswoeg moet word om die wêreldnuus op al die lewensterreine in Afrikaans om te sit — altyd net uit Engels — is joernaliste onafgebroke besig met die stryd om van die taal 'n diensbare werktuig te maak van die gedagtes van persone wat volledig mens is. En al het ons koeranttaal, veral die taal van die advertensies daarin, soms afsigtelike littekens van die stryd, is dit hier tog die eerste skans waar die gebruik van die taal verdedig word. Faktore soos beperkte tyd, besondere inkleding van die nuus, maar veral die beperkte ruimte in so'n blad, laat die koerantmanne soms die taal onwillig in bepaalde rigtings dwing. So het alle lang woorde én samestellinge al dadelik die stryd in die nuuskolomme teenoor korter woordjies verloor. Veral in die nuusopskrifte is lang woorde vir die koerantman uit die bese. 'n Treffende voorbeeld hiervan is die onverpoosde stryd wat sommige koerante voer om die anglisistiese *skou* in te burger i.p.v. die lastige *tentoonstelling*, veral in samestellings soos *landboutentoonstelling*, *paastentoonstelling*, *lentetentoonstelling*. *Gerysmier* is die woord van 'n koerantman, en dit het dadelik posgevat in die hele Afrikaanse taalg gebied. So ook is *met vakansie* i.p.v. die eertyds gebruiklike *op vakansie* en *verbrei* (Duits) i.p.v. *distribueer* gewilde verbeterings wat waarskynlik uit ons redaksiekantore stam. Alles uit die redaksiekantoor is egter nie sonder meer goed te keur nie, soos byvoorbeeld die Nederlandisme 'n *drenkeling uit die see oppik*, waaraan toegang geweier is deur die spraakgemeenskap. Net so het ons vroeër in goeie algemene Afrikaans en ook vandag nog 'n persoon *raakgery* of *omgery*. Die koerante probeer nou al jaar en dag om hulle lesers te laat glo dat as hulle 'n bees in die straat *aanry*, dan het hulle hom *omgery*; maar totnogtoe weier die lesers om dit te glo, want daarvoor het *aanry* in Afrikaans teenswoordig nog 'n veels te letterlike betekenis.

Baie van die nuwighele spruit voort uit die oordrewe vrees vir anglisismes. So het *met vakansie* sonder slag of stoot *op vakansie* uitgevoer. Die eenvoudige dooddoener was: *op vakansie* is Engels *on holiday*. Die oordrewe waaksaamheid teenoor Engels laat ons soms dwaashede begaan, byvoorbeeld die goeie Afrikaanse uitdrukking *selde of ooit* kom onder verdenking omdat dit klink soos *seldom if ever*. Op grond van die ooreenkoms word ernstig voorgestel om nou algemeen te sê *selde of nooit*, alhoewel *selde of ooit* reeds in Middelnederlands bestaan. Oorgevoeligheid op hierdie gebied kan lig tot verarming lei. Dieselfde persone wat so angsvallig waak teen anglisismes in die grammatika en in die skryftaal, sal ewe houtgerus

téllefoon en *téllegram* gebruik, so is die gehoor alreeds afgestomp en aangepas. In toenemende mate begin Engelssprekendes Afrikaans aanleer. In sulke gevalle kom voorbeelde van verkeerde analogie dikwels voor. Die vreemdeling leer gou dat baie meervoude slegs deur die slot-e verskil van die enkelvoud, byv. ore-oor, vore-voor, kantore-kantoor. Sy natuurlike afleiding is dat die enkelvoud van faktore *faktoer* moet wees, en daar is reeds heelparty Afrikaanssprekendes — en nie net stedelinge nie — wat *faktoer*, *professor* en *lektor* as enkelvoudsvorms gebruik. So'n voorbeeld dien om ons daarop bedag te maak dat vanuit die hoek van die Engelsprekende heelwat invloed op Afrikaans uitgeoefen sal word, afgesien nog van die anglismes wat engelskundige Afrikaanssprekendes self invoer.

Op 'n laaste groot groep eienaardighede wil ek nog die aandag vestig. 'n Taal wat slegs leef in die mond van sy sprekers, is oor die algemeen vryer as dié taal wat ook geskryf word in diens van die letterkunde, kuns, wetenskap en landsbestuur. Die taal wat bloot spreektaal is, is vry soos die kind van die veld. Die hoogste eise wat aan hom gestel word, is dat die spreker deur middel van die gesproke taal sy bedoeling op verstaanbare wyse sal kan oordra aan sy hoorder. M.a.w. die hoogste eis is verstaanbaarheid in hierdie geval. Maar 'n spreker kan altyd aan sy luisteraar se gesig sien of hy begryp word of nie, en na gelang daarvan kan hy sy sinne herhaal, vervorm, stomp afbreek en onvoltooi laat, of hy kan omsigtig en duidelik praat of slegs enkele los woorde mompel. Solank hy maar begryp word. Verstaanbaarheid beteken hier dus nie juistheid en helderheid van segging nie. As mens skryf is dit anders. Jy moet so skrywe dat jou leser op 'n duisend myl afstand en na verloop van jare nog ondubbelsinnig sal begryp wat jou bedoeling was. Dit stel ander eise aan jou taal wat jy skryf as aan jou taal wat jy praat, al skryf jy dan ook die taal wat jy praat. Jy moet jou sinne goed afrond en jou gedagtegang so rangskik dat daar 'n juiste opeenvolging is. Kortom, jy moet jou taal baie meer versorg, en hierdie versorging lei tot neigings wat soms 'n bietjie vreemd is aan die taal wat jy praat. Dis egter nie al nie. So gou as wat 'n taal ook 'n skrifbeeld het, het daardie skrifbeeld die neiging om tradisie te word. Hierdie tradisie lê die vryheid van die losser omgangstaal aan bande, die neiging tot vrye ontwikkeling word gestrem, en dié skrifbeeld kan selfs die spreektaal so tiranniseer dat die sprekers naderhand nie meer skryf soos hulle praat nie, maar probeer praat soos hulle skrywe. Net enkele voorbeelde: die twee eerste maande in die jaar heet in die ongebonde, beskaafde spreektaal *Jan-ne-wa-rie* en *Fe-ber-wa-rie*. Om tradisionele (etimologiese) redes skrywe ons

egter *Januarie* en *Februarie*. Nou is daar sommer talle persone wat dood-ernstig beweer dat *Janneuarie* en *Feberwarie* verkeerde uitspraak is en onbeskaaf. Die teendeel is waar: *Januarie* en *Februarie* is boektaal en so 'n uitspraak is kunsmatig. Nog 'n voorbeeld: ons sê almal *hon-e*, *han-e* vir dinge wat ons in die enkelvoud *hont* en *hant* noem. Onder invloed van die letterbeeld dring voordragkunstenaars en taalmeesters aan op die uitspraak *hon-de*, *han-de*, wat beslis verkeerd is. Op hierdie manier rem die skrifbeeld die vryheid van die spreektaal (Vgl. T. H. le Roux: *Afrikaanse Studies*, 4e verm. dr. 1946, bls. 36; P. de V. Pienaar: *Praat u Beskaaf?* hfst. I). Dis om hierdie rede dat ons eertydse *Viljee* verander het tot *de-Vil-li-ers*, *Wewejee* tot *Vi-viers*, *Barkouse* tot *Bark-hui-zen*. Gelukkig het *Siljee* nog nie *Cilliers* geword nie!

Alle remming op die taal is natuurlik nie uit die bose nie. Die tradisionele skrifbeeld kan ook 'n bindende faktor wees wat die eenheid van die taal oor 'n groot spraakgebied in stand hou en wat eenvormigheid in die uitspraak bevorder. Neem as voorbeeld die welbekende Bolandse uitspraak *bien-boem* vir wat in die Vrystaat en Transvaal *bee-ën-boo-ëm* (been-boom) genoem word. Nie een van die twee uitspraakvorms word oor die hele taalgebied as algemeen beskaaf aanvaar nie; algemeen beskaaf in hierdie geval is die suiver (kardinale) klanke *been-boom*, en ek glo dat die opstel van 'n middeveg tussen die uiterste vorms toe te skrywe is aan die invloed van die letterbeeld.

Uit laasgenoemde voorbeeld moet nie afgelei word dat *taaleenheid* en *taaleenvormigheid* gelyke begrippe is nie. Ek glo aan taaleenheid in 'n spraakgebied, maar eenvormigheid is doods en is verderflik. Strikte eenvormigheid kan nooit bereik word in enige lewende spreektaal nie. Daarom glo ek ook dat die taal van die enkeling nie te veel aan bande gelê moet word deur eenvormigmakende voorskrifte nie. As daar groepies in ons spraakgebied is wat *hul-jul-boter-vlees-soep-eens* in hulle spreektaal gebruik, en ander wat *hulle-julle-botter-vleis-sop-eers* sê, laat aan elkeen dan die vryheid om in hierdie klein dingetjies ook so te skrywe. Dis klein afwykings wat nie die taaleenheid versteur nie, en dis kléin dingetjies wat despotiese eenvormigheid vermy en aan die taal in sy gesproke en geskrewe vorm die soepelheid van lewenskrag verleen.

Waar ek pleit vir persoonlike vryheid in die kleiner dingetjies van die taallewe, geld die opmerkings ook en veral t.o.v. taalgebruik oor die radio, want juis die radio is miskien die grootste dwingeland tot strenge eenvormigheid, die grootste gelykmakende faktor wat geen eie taallewe aan die individu gun nie.

IV.

„High Afrikaans” en „Kombuishollands”

Ons is nou in staat om terug te keer na ons uitgangspunt en die stelling van 1925: „. . . *the High Afrikaans which professors and teachers are now inventing and perfecting.*”

Nou is ons in staat om te waardeer dat dit nie ’n goedbedoelde stelling is nie, dat dit die helfte van die waarheid verswyg, en die ander helfte voorstel asof dit ’n rare verskynsel is, kenmerkend slegs van Afrikaans.

Feit is dat in alle lande en alle tale verskillende grade van daardie tale gepraat word, en niemand wat maar enigsins ingelig is oor taaltoestande in sy eie land nie — afgesien nog van vreemde lande — sal so danig verbaas wees om te weet dat die straatveër nie dieselfde graad van die taal praat as byvoorbeeld ’n predikant op die kansel nie. Geen ingeligte mens sal die onversorgde taal van die koerantjoggie wil beskou as dié taalvorm waarin die wette van die land opgestel moet word nie.

Die halwe waarheid in die stelling is dat „Hoog Afrikaans *uitgevind* en *vervolmaak* is deur *onderwysers* en *professore*. Die volle waarheid is dat onderwysers en professore óók die voorreg het om mee te doen aan die volk se taalbedrywigheid wat bestempel word as *taalvervolmaking*. Volle waarheid is dat elkeen van ons, hoe nederig ook sy lewenskring en sy maatskaplike aansien, elkeen van ons wat in sy gewone spreektaal en in sy skryftaal daarna strewe om sy gedagtes so netjies en helder as moontlik uit te druk in taal, wat die tekens van verwildering en slordigheid sorgvuldig uit sy taal verwyder deur oefening sodat die taal waarvan hy hom bedien al suiwerder en juister ’n voertuig word van sy gedagtes en gevoelens en begeertes, deel het aan die vorming van wat ons telkens hoor bestempel as algemeen beskaafde omgangstaal of standaard-Afrikaans.

’n Aantal van die faktore wat die ontstaan, ontwikkeling en voortbestaan van Standaard-Afrikaans beheer het en nog beheer, het ek probeer skilder. As my uiteensetting daartoe bygedra het om te laat beseef hoe hoogs prikkelend en belangwekkend die taallewe is en hoe rykelyk mens beloon word as jy leer om jou ore te gebruik, dan het ek my doel bereik.

Gedruk deur die
Afrikaanse Pers,
Pleinstraat 3,
Johannesburg.